

**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયાલય, અમદાવાદ

સ્પેશ્યલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં.૨૩૪૫/૨૦૧૨

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી એસ.એચ. પોરા

=====

|   |                                                            |
|---|------------------------------------------------------------|
| ૧ | શું સ્થાનિક અખબારોના રીપોર્ટર્સને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી છે? |
| ૨ | રીપોર્ટર્સને મોકલવામાં આવે કે નહીં?                        |
| ૩ | શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા માંગે છે?          |

|   |                                                                                                                       |
|---|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ૪ | શું આ કેસમાં ભારતીય બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ હુકમના અર્થઘટન અંગે કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર પ્રશ્ન સમાયેલ છે? |
| ૫ | શું સિવિલ જજને પરિપત્રિત કરવામાં આવે કે કેમ?                                                                          |

=====

શૈલેશકુમાર નાથાલાલ મોઢ અને ૮....અરજદાર(ઓ)

વિરુદ્ધ

ચૌધરી તકાહતબેન કેશરભાઈ....સામાવાળા(ઓ)

=====

ઉપસ્થિતિ:

અરજદારો નં. ૧ – ૯ તરફથી સુશ્રી અર્યના આર આચાર્યા, વકીલ માટે શ્રી એસ.એન. સોપારકર, પરિષ્ઠ વકીલ,

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ તરફથી શ્રી એન.પી. ચૌધરી, વકીલ,

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ તરફથી શ્રી તુષાર ચૌધરી, વકીલ માટે શ્રી શાલિન મહેતા, પરિષ્ઠ વકીલ

=====

સમક્ષ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી એસ.એચ. વોરા

તારીખ : ૧૭/૧૦/૨૦૧૪

### સીએવી ચુકાદો

૧. હાલની અરજિ તા. ૦૬.૦૨.૨૦૧૨ ના હુકમ વિરુદ્ધ દાયક કરવામાં આવી છે, જે પાલનપુરના માનનીય મુખ્ય પરિષ્ઠ નાગરિક ન્યાયાધીશે, દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાના હુકમ ૬ નિયમ ૧૭ હેઠળની અરજી (સંક્ષેપમાં, 'સંહિતા') પર, વિશેષ નાગરિક દાવો ક્રમાંક ૫/૨૦૦૮ માં આંક ૧૦૬ ની નીચે, અરજદારો – મૂળ વાદીઓ (આગામી ભાગમાં જેમને 'વાદીઓ' તરીકે ઓળખવામાં આવશે) દ્વારા તેમના દાવાઅરજીમાં સુધારો કરવા માટે દાખલ કરાયેલ અરજી અંગે પસાર કર્યો હતો.

૨. હાલના વિવાદને યોગ્ય રીતે સમજવા અને તેની મૂલવણી કરવા હેતુસર, જેમાંથી આ અરજી ઉદ્ભવી છે અને જેના સંબંધે સુનાવણીના સમયે પક્ષકારોના વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલો વચ્ચે મતભેદ ન હતો, તે પક્ષકારો દ્વારા રજૂ કરાયેલ કેસનું સંક્ષેપમાં નોંધ લેવો જરૂરી બને છે. હકીકતો નીચે મુજબ છે:—

૨.૧. અરજદારો દ્વારા એપ્રિલ, ૨૦૦૮ મહિનામાં પ્રતિસાદી – સામાવાળા વિરુદ્ધ પાળનપુર સ્થિત વિદ્વાન મુખ્ય પરિષ્ઠ નાગરિક ન્યાયાધીશની અદાલતમાં સન ૨૦૦૮ની વિશેષ નાગરિક દાવો ક્રમાંક ૫ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં ગામ: માહી, તાલુકો: વડગામ, જિલ્લો: બનાસકાંઠા સ્થિત

સર્વે ક્રમાંક ૨૭૩ ધરાવતી જમીન બાબતે પ્રતિસાદી – સામાવાળાએ અરજદાર ક્રમાંક ૧ના હિતે તા. ૦૯.૦૪.૨૦૦૭ના રોજ કરેલ વેચાણના કરારના નિશ્ચિત પાલન માટે અરજ કરવામાં આવી હતી. ઉક્ત દાવામાં અરજદારોએ પ્રતિસાદી – સામાવાળાને દાવાની જમીનની વેચાણ કીમતરૂપે રૂ. ૩૧,૪૫,૪૪૧/- સ્વીકારવા અને અરજદારોના હિતે વેચાણખત અમલમાં મૂકવા તેમજ દાવાની જમીનનો કબજો તેમને સોંપવા હુકમ કરવાની અરજ કરી હતી. વૈકલ્પિક રીતે, અરજદારોએ પ્રતિસાદી – સામાવાળાને ૧૮%ના દરે ચાલુ વ્યાજ સાથે ગુકસાન/હાનિરૂપે રૂ. ૯૩,૨૭,૨૪૦/- ની રકમ ચૂકવવા હુકમ કરવાની અરજ કરી હતી. અહીં નોંધવા યોગ્ય અને મહત્વપૂર્ણ છે કે શરૂઆતથી જ અરજદારોનો નિશ્ચિત કેસ એવો રહ્યો છે કે દાવાની જમીનની કિંમત તા. ૦૯.૦૪.૨૦૦૭ના વેચાણના કરારમાં થયેલ સંમતિ અનુસાર પ્રતિ ચોરસ ફૂટ રૂ. ૧૬ મુજબ ગણવાની હતી. જ્યારે પ્રતિસાદી – સામાવાળાનો તા. ૧૮.૦૯.૨૦૦૮ના રોજ દાખલ કરાયેલ લેખિત જવાબમાં એવો કેસ છે કે ઉક્ત તા. ૦૯.૦૪.૨૦૦૭ના વેચાણના કરાર મુજબ દાવાની જમીનની કિંમત પ્રતિ ચોરસ ફૂટ રૂ. ૩૬ મુજબ ગણવાની હતી. સુનાવણી સમયે પક્ષકારોમાં આ બાબતે મતભેદ નથી કે તા. ૦૨.૦૯.૨૦૧૧ના રોજ આંક ૧૦૬ નીચેની અરજી, એટલે કે સામાવાળાના સાક્ષી ક્રમાંક ૨નું પુરાવું પૂર્ણ થયેલ તે તબક્કે, દાખલ કરવામાં આવી હતી.

૨.૨. વિવાદિત હુકમ દ્વારા માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે સંહિતાના હુકમ ૬ નિયમ ૧૭ ની જોગવાઈમાં રહેલા પરંતુક પર મુખ્યત્વે આધાર રાખી આંક

૧૦૬ની અરજી નામંજૂર કરી છે, અરજી વિલંબિત તબક્કે દાખલ કરવામાં આવી છે, પ્રસ્તાવિત સુધારો બચાવને નષ્ટ કરી નાખશે.

૨.૩. અરજી આંક ૧૦૬ માં, જેમાં દાવાપત્રમાં સુધારો માંગવામાં આવ્યો છે, તેમાં જે જણાવવામાં આવ્યું છે તે સહેલાઈથી સંદર્ભ માટે નીચે ઉતારવામાં આવે છે:—

૧૮(૧)(એ). વૈકલ્પિક રીતે, જો માનનીય અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે સામાવાળાએ પ્રતિ ચોરસ ફૂટ રૂ.૩૬/— (માત્ર રૂપિયા છત્રીસ) ના દરે વેચાણનો કરાર કર્યો હતો, તો તેવી પરિસ્થિતિમાં, સામાવાળાને પ્રતિ ચોરસ ફૂટ રૂ.૩૬/— ના દરે ગણવામાં આવેલી રકમ તરીકે વાદીઓ પાસેથી રૂ.૮૩,૨૭,૨૪૦/— સ્વીકારીને વિવાદિત મિલકત અંગે નોંધાયેલ વેચાણખત વાદીઓના હિતમાં અમલમાં મૂકી આપવા અને વિવાદિત જમીનનો કબજો વાદીઓને સોંપવા દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવે.

૩. મૂળ વાદીઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રીમતી અર્યના આચાર્ય માટે હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એસ.એન. સોપરકરે રજૂઆત કરી કે નીચલી અદાલતે વાદપત્રના સુધારા માટેની અરજી નામંજૂર કરવામાં ભૂલ કરી છે. તેમના અનુસાર, પક્ષકારો વચ્ચેનો વિવાદ કે દાવાની જમીન રૂ.૧૬/— પ્રતિ ચો.ફુટના દરે વેચવાની હતી કે રૂ.૩૬/— પ્રતિ ચો.ફુટના દરે, તેને અંતિમરૂપે નિવારવા માટે તેમજ પક્ષકારો વચ્ચેનો વિવાદ ભવિષ્યમાં સર્વકાલ માટે સમાપ્ત કરવા માટે એવો સુધારો કરવો આવશ્યક હતો. મૂળ વાદીઓનો કેસ આગળ ધપાવતા,

વધુમાં, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી સોપરકરે, તેમણે આ મુદ્દે ઉલ્લેખિત કરેલા ન્યાયનિર્ણયોનો સંદર્ભ આપીને અને ખાસ કરીને નીચેના કેસોમાં વધુ સ્પષ્ટ રીતે પ્રતિપાદિત મુજબ, દલીલ કરી કે પ્રક્રિયાના નિયમો ન્યાયના હિતને આગળ વધારવા માટે હોય છે, તેને અવરોધવા માટે નહીં;

(૧) રામચંદ્ર સખારામ મહાજન વિ./સ. દામોદર ત્રિમ્બક ટાંકસાલે (ડી) અને અન્ય વિરુદ્ધ રામચંદ્ર વિ./સ. રાજેન્દ્ર શ્રીકૃષ્ણ દેશમુખ અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૭ એસ.સી. ૨૫૭૭ માં અહેવાલિત.

૧૧. તેથી, પ્રશ્ન એ છે કે શું વાદીએ વિવાદિત મિલકત પરનો પોતાનો હક્ક સ્થાપિત કર્યો હતો કે નહીં. વાદીએ, ભલે થોડા વિલંબથી, પોતાના દાવાને વધુ ચોક્કસ બનાવવા માટે વાદપત્રમાં સુધારો કરવાની કોશિશ કરી હતી, જેથી અદાલત તેના પર વધુ સંતોષકારક રીતે નિર્ણય આપી શકે. અપીલકર્તા તરફથી હાજર વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલની આ દલીલમાં અમને બળ દેખાય છે કે નીચલી અદાલતે સુધારો મંજૂર કરવો જોઈએ હતો જેથી તે વિવાદનો વધુ સંતોષકારક રીતે નિર્ણય કરી શકે. અમને એવું પણ જણાય છે કે અપીલી અદાલત પણ વાદી દ્વારા અદાલતનો દરવાજો ખટખટાવવામાં કહેવાતી સદભાવનાના અભાવનો મુદ્દો વારંવાર ઉઠાવવામાં ન્યાયસંગત નહોતી. જે જરૂરી હતું તે એ હતું કે વાદી દ્વારા રજૂ કરાયેલા વિવિધ દસ્તાવેજોની, રજૂઆતો અને ઉપલબ્ધ મૌખિક પુરાવાના પ્રકાશમાં, સ્વતંત્ર મૂલવણી કરવામાં આવે અને તે નિષ્કર્ષે પહોંચવામાં આવે કે વાદીએ પોતાનો હક્ક સ્થાપિત કર્યો હતો કે નહીં. તે સંદર્ભમાં, અપીલી અદાલતે

જોવું જોઈએ હતું કે નીચલી અદાલત વાદપત્રમાં સુધારો નકારવામાં ભૂલમાં હતી, જ્યારે તે સુધારાથી અદાલતને વધુ સંતોષકારક રીતે નિર્ણય આપવા સક્ષમ બનાવાત.

૧૨. તેવી જ રીતે, જ્યારે ઇ.સ. ૧૮૭૫નો એક પ્રાચીન દસ્તાવેજ વાદીના દાવાના સમર્થનમાં આધારરૂપે મુકવામાં આવ્યો હોય, ત્યારે અપીલી અદાલતે વાદીને તે દસ્તાવેજ સાબિત કરવાની અથવા ભાડાપટ્ટાના દસ્તાવેજની પ્રમાણિત નકલ રજૂ કરીને તેને પુરાવામાં સ્વીકારવા માટે ગૌણ પુરાવો રજૂ કરવાની પાચારચના સ્થાપિત કરવાની તક આપવી જોઈએ હતી. ભાડાપટ્ટાના દસ્તાવેજની પ્રમાણિત નકલ રજૂ કરીને ગૌણ પુરાવો રજૂ કરવા માટે કોઈ પાચારચના સ્થાપિત કરવામાં આવી નથી, તે આધાર પર વાદીએ આધાર રાખેલા માલિકીના દસ્તાવેજને ધ્યાનમાં લેવા ઇનકાર કરીને, નીચલી અદાલત અને અપીલી અદાલતે એવો માર્ગ અપનાવ્યો છે કે જેના પરિણામે પક્ષકારોને અન્યાય થયો છે. પરિસ્થિતિમાં, નીચલી અદાલતે ઇ.સ. ૧૮૭૫ના ભાડાપટ્ટાના દસ્તાવેજની મૂળ નકલ ઉપલબ્ધ છે કે નહીં તે અંગે પુરાવો માંગવો જોઈએ હતો અને વાદીને તે દસ્તાવેજની પ્રમાણિત નકલને પુરાવામાં સ્વીકારવા માટે પાચારચના સ્થાપિત કરવાની તક આપવી જોઈએ હતી. આખરે, સમગ્ર મામલો આ બાબત પર નિર્ભર કરે છે કે દાવાની મિલકત ઇ.સ. ૧૮૭૫ના ભાડાપટ્ટાના દસ્તાવેજમાં સમાવેશ પામે છે કે નહીં અને જો તેનો સમાવેશ પામે છે, તો શું

વાદીને સામાવાળા ૧ થી ૯ના કબજામાં રહેલા ભાગનો કબજો પરત મેળવવા માટે હુકમનામું મળી શકે.

(૨) સુરેન્દ્ર કુમાર શર્મા વિ./એસ. મખન સિંહ, જેનો અહેવાલ ૨૦૦૯ એસ.એ.આર. (સિવિલ) ૯૬૭ માં પ્રસિદ્ધ થયો છે;

૭. ઉપર અગાઉ નોંધ્યા મુજબ, સુધારાની અરજ હાઈકોર્ટે બે આધાર પર નામંજૂર કરી હતી. પ્રથમ આધાર જ્યાં સુધી સંબંધિત છે, અર્થાત્ સુધારાની અરજ વિલંબિત હતી, ત્યાં સુધી અમારો દૃષ્ટિકોણ એવો છે કે ભલે તે વિલંબિત હતી, છતાં પણ જે પ્રશ્નનો નિર્ણય થવો જરૂરી છે તે એ છે કે સુધારો મંજૂર કરવાથી પક્ષકારો વચ્ચેનો વાસ્તવિક વિવાદ ઉકેલી શકાય છે કે કેમ. એ સુસ્થાપિત છે કે દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતાના હુકમ ૬ નિયમ ૧૭ હેઠળ, અદાલતને એવો વ્યાપક અધિકાર અને અપરોધરહિત વિવેકાધિકાર અપાયેલો છે કે તે પક્ષકારને તેની દલીલોમા સુધારો એવી રીતથી અને એવી શરતો પર કરવાની મંજૂરી આપી શકે, જેમ અદાલતને ન્યાયસંગત અને યોગ્ય જણાય. વાદપત્રમાં સુધારાની આવી અરજ ભલે વિલંબથી દાખલ કરવામાં આવી હોય, તો પણ જો એવું જણાય કે પક્ષકારો વચ્ચેના વાસ્તવિક વિવાદના નિરાકરણ માટે ખર્ચની ચુકવણી પર એવો સુધારો મંજૂર કરી શકાય, તો એવો વિલંબિત સુધારો નામંજૂર કરી શકાય નહીં. તેથી, અમારા મત મુજબ, સુધારાની અરજ કરવામાં થયેલો માત્ર વિલંબ અને ઢીલાશ સુધારો નામંજૂર કરવાનો આધાર બની શકતા નથી. આ પણ સુસ્થાપિત છે કે ભલે માંગવામાં આવેલો સુધારો વિલંબિત હોય, છતાં એવા વિલંબિત

સુધારા પર વિચાર કરતી વખતે અદાલતે તેવા મામલામાં સંપૂર્ણ અને પરિપૂર્ણ ન્યાય કરવા તરફ ઝુકાવ રાખવો જોઈએ, જેમાં જે પક્ષકાર વિરુદ્ધ એવો સુધારો મંજૂર થવાનો હોય તેને ખર્ચ દ્વારા અથવા અન્ય રીતે વળતર અપાઈ શકે. [જુઓ બી.કે.એન. પિલ્લૈ વિ. પી. પિલ્લૈ અને અન્ય [એ.આઈ.આર. ૨૦૦૦ એસ.સી. ૬૧૪, પાનું ૬૧૬]. તેથી, અમને એવો કોઈ આધાર જણાતો નથી કે માત્ર એટલા માટે કે વાદપત્રના સુધારાની અરજી દાખલ કરવામાં થોડો વિલંબ થયો હતો, એવી સુધારાની અરજ મંજૂર કરી શકાય નહીં.

(૩) અબ્દુલ રહેમાન અને અન્ય વિ. મોહદ. રૂલ્ડુ અને અન્ય, ૨૦૧૨(૯) સ્કેલ ૫૮૨ માં અહેવાલિત.

૬) વાદપત્રમાં સુધારો કરવાની અરજ કરતા અપીલકર્તાઓ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી હકીકતીય વિગતો અને સામગ્રી પર વિચારણા કરતાં પહેલાં, નીચે મુજબના હુકમ ૬ નિયમ ૧૭ નો ઉલ્લેખ કરવો ઉપયોગી છે:—

૧૭. દલીલપત્રોમાં સુધારો. અદાલત કાર્યવાહી દરમિયાન કોઈપણ તબક્કે કોઈપણ પક્ષકારને, જે રીતે અને જે શરતો પર ન્યાયસંગત હોય તે રીતે, તેના દલીલપત્રોમાં ફેરફાર કરવા અથવા સુધારો કરવા માટે પરવાનગી આપી શકે છે, અને પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદમાં રહેલા વાસ્તવિક પ્રશ્નોના નિર્ધારણના હેતુ માટે જે આવા બધા સુધારા જરૂરી હોય તે કરવામાં આવશે: પરંતુ શરતે કે, નીચલી અદાલતમાં વિચારણાની શરૂઆત થયા પછી સુધારાની કોઈ અરજી મંજૂર કરવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે યોગ્ય સાવધાની

રાખવા છતાં પક્ષકાર વિચારણાની શરૂઆત પહેલાં આ મુદ્દો ઉઠાવી શક્યો ન હતો. ૭) સ્પષ્ટ છે કે, દાવાના પક્ષકારોને તેમની વચ્ચેના વિવાદમાં રહેલા વાસ્તવિક પ્રશ્નના નિર્ધારણના હેતુથી કાર્યવાહી દરમિયાન કોઈપણ તબક્કે તેમના દલીલપત્રોમાં સુધારો રજૂ કરવાની મંજૂરી છે. જો આવો સુધારો વિચારણાની શરૂઆત પહેલાં કરવામાં આવ્યો હોય, તો અદાલતોએ તે સ્વીકારવામાં ઉદાર વલણ અપનાવવું પડે. જો આવી અરજી વિચારણાની શરૂઆત પછી કરવામાં આવી હોય, તો તેવી પરિસ્થિતિમાં અદાલતે આ નિષ્કર્ષે પહોંચવું પડે કે યોગ્ય સાવધાની રાખવા છતાં પક્ષકાર વિચારણાની શરૂઆત પહેલાં તે મુદ્દો ઉઠાવી શક્યો ન હતો.

(૪) શેન્ક પ્રોસેસ ઇન્ડિયા લિ. વિ./એસ. વિડિયોકોન ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિ. , ૨૦૧૨(૨) જી.એલ.એચ. ૪૪૭ માં અહેવાલિત.

(એ). દીવાની કાયદાઓ – દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા, ૧૯૦૮ – ૦.૬, નિયમ ૧૭ – લિમિટેશન એક્ટ, ૧૯૬૩ – અનુચ્છેદ ૧૩૭ – અરજીઓમાં સુધારાને નિયંત્રિત કરતાં સિદ્ધાંતો અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી – કાર્યવાહી ના કોઈપણ તબક્કે સુધારો મંજૂર કરી શકાય – લિમિટેશન એક્ટના અનુચ્છેદ ૧૩૭ ની જોગવાઈઓ લાગુ પડતી નથી – વિવાદમાં રહેલા વાસ્તવિક પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવા અને કાર્યવાહી ની બહુવૃદ્ધિ ટાળવા માટે સુધારો મંજૂર કરવો, જો તે દાવાની મૂળભૂત રચનામાં ફેરફાર કરતો ન હોય અથવા બીજી બાજુના હિતને હાનિ પહોંચાડતો ન હોય – મર્યાદાનો પ્રશ્ન તથા ગુણદોષ સંબંધિત અન્ય પ્રશ્નોનો

નિર્ણય સુધારાના તબક્કે કરવો નહીં, સિવાય કે પ્રસ્તાવિત સુધારો પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ જ સમયમર્યાદાથી અવરોધિત હોય – પૂર્વ-વિચારણા તબક્કાના સુધારાઓ વધુ ઉદાર રીતે મંજૂર કરવા.

જ. તેના વિરુદ્ધમાં, સામાવાળા – વાદીપક્ષવિરુદ્ધ પક્ષકાર માટે વિદ્વાન વકીલ શ્રી તુષાર ચૌધરી તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાલિન મહેતાએ વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી સોપારકર દ્વારા કરવામાં આવેલા તમામ દલીલો અને રજૂઆતોનો વિરોધ કર્યો. જોરશોરથી રજૂ કરવામાં આવે છે કે વાદીઓએ ‘યથોચિત સતર્કતા છતાં’ એવો એક શબ્દ પણ ઉચ્ચાર્યો નથી અને તેઓ વિચારાધીન સુધારાનો મુદ્દો નીચલી અદાલતમાં વિચારણા શરૂ થાય તે પહેલાં ઉઠાવી શક્યા ન હતા એવું પણ જણાવ્યું નથી. અદાલતમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે દાવો દાખલ થાય તે પહેલાંથી જ સામાવાળા – સામાવાળાપક્ષકારનો સતત એવો કેસ રહ્યો છે કે તેણે દાવાની જમીન રૂ.૩૬/- પ્રતિ ચો.ફુટના ભાવે વેચવા સંમતતા દર્શાવી હતી અને રૂ.૧૬/- પ્રતિ ચો.ફુટના ભાવે નહીં. આ વાદીઓનો કેસ નથી કે પ્રશ્નાધીન વેચાણ કરાર દરની હદ સુધી ખોટો બનાવેલો છે અથવા તેમાં છેડછાડ કરવામાં આવી છે. અન્ય શબ્દોમાં, વાદીઓનો કેસ એવો છે કે સામાવાળાએ દાવાની જમીન રૂ.૧૬/- પ્રતિ ચો.ફુટના ભાવે વેચવા સંમતિ આપી હતી. જ્યારે સામાવાળાનો કેસ એવો છે કે દર રૂ.૩૬/- પ્રતિ ચો.ફુટ નક્કી થયો હતો અને બન્ને પક્ષોએ એ જ વેચાણ કરાર પર આધાર મૂક્યો છે. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે દાવો દાખલ થાય તે પહેલાં પણ દાવાની

જમીન રૂ.૩૬/- પ્રતિ ચો.ફુટના ભાવે વેચવા સંમતિ થયેલી હતી એવો સામાવાળાનો સતત અભિગમ રહ્યો છે. એવો સતત અભિગમ ઈ.સ. ૨૦૦૮માં જ દાખલ કરાયેલ લખિત જવાબમાં પણ પ્રતિબિંબિત થાય છે. આ સંદર્ભે સંબંધિત મુદ્દો પણ જુલાઈ, ૨૦૧૦ માસમાં આંક ૬૩ની નીચે ઘડવામાં આવ્યો છે અને તે ઉપરાંત, વાદીઓએ વૈકલ્પિક રીતે એવી અરજ કરી છે કે જો અંતે તેઓ દાવાપત્રમાં કરેલા દાવા મુજબ પોતાનો કેસ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો તેમને રૂ.૩૬ પ્રતિ ચો.ફુટના દરે વળતર મંજૂર કરવામાં આવે. અંતે, એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે વાદીઓ સંપૂર્ણપણે મૌન છે કે તેઓ યથોચિત સતર્કતા છતાં વિચારાધીન સુધારા દ્વારા રજૂ કરાયેલ આ આધાર શોધી શક્યા ન હોત. પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાલિન મહેતાએ નીચેના નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો:-

(૧) રાજકુમાર ગુરાવારા (મૃત) શ્રુ. એલ.આરએસ. વિ./વિરુદ્ધ એમ/એસ. એસ.કે. સરવાગી એન્ડ કો. પ્રા. લિ. એ.આઈ.આર. ૨૦૦૮ એસ.સી. ૨૩૦૩ માં અહેવાલિત;

પ. મૂળરૂપે, અપીલકર્તા/વાદીએ દાવાગ્રસ્ત મિલકતમાં ખનન કામગીરી કરવાની પોતાની એકહથ્થા હકની ઘોષણા મેળવવા માટે દાવો દાખલ કર્યો હતો.

તથાપિ, પુરાવા પૂર્ણ થયા પછી અને દલીલો દરમિયાન એમ/એસ. એસ. કે. સરવાગી એન્ડ કંપનીને બીજા સામાવાળા તરીકે (અહીંના પ્રથમ પ્રતિસાદી) પક્ષકાર બનાવ્યા બાદ, વાદીએ હુકમ ૬ નિયમ ૧૭ સાથે ૧૫૧ સી.પી.સી.

હેઠળ વાદપત્રમાં સુધારો કરવા માટે અરજી દાખલ કરી હતી, જેમાં સામાવાળાઓ પાસેથી વાદપત્રની અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ મિલ્કતનો કબજો મેળવવા તથા વાદપત્રની અનુસૂચિની મિલ્કતમાં વાદીની સંમતિ વિના તેમના ખનન કાર્ય માટે વાદીના હિતમાં રૂપિયા ૫.૦૦ લાખના નુકસાનભરપાઈના અનુદાન માટે અરજ કરવામાં આવી હતી.

જોકે વિદ્વાન અધિક જિલ્લા ન્યાયાધીશે રૂ. ૩૦૦/- ના ખર્ચની ચુકવણી પર સુધારાની અરજી મંજૂર કરી હતી, તો પણ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી દીવાની રિવિઝન એપિલિકેશનમાં હાઈકોર્ટે તે જ હુકમ રદ કર્યો અને સુધારાની અરજી નામંજૂર કરી, જે આ અપીલનો વિવાદાસ્પદ વિષય છે.

અપીલકર્તા/વાદીએ પોતાના વાદપત્રમાં સુધારો કરવાની બાબતમાં પ્રથમદર્શને યોગ્ય મામલો ઉભો કર્યો છે કે નહીં તે વિચારવા માટે, સી.પી.સી.ના ઓર્ડર ૬ નિયમ ૧૭નો ઉલ્લેખ કરવો ઉપયોગી છે, જે નીચે મુજબ છે :-

"૧૭. અરજીઓમાં સુધારો.- અદાલત કાર્યવાહી ના કોઈપણ તબક્કે, ન્યાયસંગત હોય તેવી રીતથી અને એવી શરતો પર, કોઈપણ પક્ષકારને તેની અરજીઓમાં ફેરફાર કરવા અથવા સુધારો કરવાની મંજૂરી આપી શકે છે, અને પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદમાં રહેલા વાસ્તવિક પ્રશ્નોના નિર્ધારણના હેતુસર જરૂરી હોય તેવા તમામ સુધારાઓ કરવામાં આવશે : પરંતુ, વિચારણાની શરૂઆત થયા પછી સુધારાની કોઈ અરજી મંજૂર કરવામાં આવશે નહીં, જો સુધી અદાલત આ

નિષ્કર્ષે ન પહોંચે કે યોગ્ય સતર્કતા રાખવા છતાં પક્ષકાર વિચારણાની શરૂઆત પહેલાં તે મુદ્દો ઉઠાવી શક્યો ન હતો." નિયમનો પ્રથમ ભાગ અત્યંત સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે કાર્યવાહી ના કોઈપણ તબક્કે, વિવાદમાં રહેલા વાસ્તવિક પ્રશ્નોના નિર્ધારણના હેતુસર જરૂરી હોય તે મુજબ પક્ષકારોને તેમની અરજીઓમાં ફેરફાર કરવા અથવા સુધારો કરવા માટે સ્વતંત્રતા છે. જોકે, આ નિયમ તેમાં જોડાયેલ ઉપબંધને આધીન છે. ઉક્ત નિયમ, ઉપબંધ સાથે, અધિનિયમ ૨૦૦૨ ના ૨૨ દ્વારા ૧-૭-૨૦૦૨ થી અમલમાં આવે તે રીતે પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવ્યો છે, જે સ્પષ્ટ કરે છે કે વિચારણાની શરૂઆત પછી સુધારાની કોઈ અરજી મંજૂર કરવામાં આવશે નહીં. જોકે, જો કાર્યવાહી ના પક્ષકારો અદાલતને સંતોષી શકે કે યોગ્ય સતર્કતા રાખવા છતાં તેઓ વિચારણાની શરૂઆત પહેલાં તે મુદ્દો ઉઠાવી શક્યા ન હતા અને અદાલત તેમની સમજણથી સંતુષ્ટ થાય, તો વિચારણાની શરૂઆત પછી પણ સુધારાની મંજૂરી આપી શકાય છે. વધુ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહીએ તો, હુકમ ૬ નિયમ ૧૭ સી.પી.સી. અદાલતને એ અધિકારક્ષેત્ર આપે છે કે કાર્યવાહી ના કોઈપણ તબક્કે, ન્યાયસંગત હોય તેવી શરતો પર, કોઈપણ પક્ષકારને તેની અરજીઓમાં ફેરફાર કરવા અથવા સુધારો કરવાની મંજૂરી આપી શકે. પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદના વાસ્તવિક પ્રશ્નોના નિર્ધારણની માંગ કરતા એવા સુધારાઓ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવવી જોઈએ. વિચારણા પૂર્વના સુધારાઓ, વિચારણાની શરૂઆત પછી કરવામાં માંગવામાં આવતા સુધારાઓ કરતાં વધુ ઉદાર રીતે મંજૂર કરવા યોગ્ય છે. જેમ હાઈકોર્ટે અગાઉના કેસમાં યોગ્ય રીતે દર્શાવ્યું છે, તેમ વિરુદ્ધ પક્ષકારને નુકસાન થતું નથી, કારણ કે તેને

માંગવામાં આવેલ સુધારાનો સામનો કરવાની તક મળશે. બાદના કેસમાં, એટલે કે, વિચારણાની શરૂઆત પછી, ખાસ કરીને પુરાવા પૂર્ણ થયા પછી, વિરુદ્ધ પક્ષકારને નુકસાન થવાનો પ્રશ્ન ઊભો થઈ શકે છે અને તેવી સ્થિતિમાં ઉપબંધમાં નિર્ધારિત શરતો પૂર્ણ થાય છે કે નહીં તે અંગે અદાલતે સંતોષ મેળવવો અદાલતનો ફરજિયાત કર્તવ્ય બને છે.

(૨) વિધાબાઈ વિ./એસ. પદ્મલાથા, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૯ એસ.સી. ૧૪૩૩ માં અહેવાલિત, ખાસ કરીને તેની પરિચ્છેદ ૧૫, જે નીચે મુજબ વાંચાય છે:—

૧૫. અમે નોંધ લઈ શકીએ છીએ કે અજેન્દ્રપ્રસાદજી એન. પાંડે અને અન્ય વિ. સ્વામી કેશવપ્રકેશદાસજી એન. અને અન્ય [(૨૦૦૬) ૧૨ એસ.સી.સી. ૧] મામલે, આ અદાલતે કૈલાશ (ઉપરોક્ત) માં આ અદાલતના નિર્ણયની નોંધ લઈને એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે:

"૩૫. ૧૯૯૯ના અધિનિયમ ૪૬ દ્વારા વ્યાપક સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો, જેના દ્વારા નિયમો ૧૭ અને ૧૮ સંપૂર્ણપણે કાઢી નાખવામાં આવ્યા હતા, જેથી સુધારો પોતે જ માન્ય રહ્યો નહોતો, જોકે ક્યારેક કોઈપણ હેતુ માટે સમયવધારો મેળવવા ધારા ૧૪૮ પર આધાર રાખવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવતો હતો.

૩૬. અંતે, સંતુલન સ્થાપિત કરવા માટે વિધાનમંડળે પોતાના મનન બાદ અધિનિયમ ક્રમાંક ૨૨, ૨૦૦૨ દ્વારા નિયમ ૧૭ ને દિનાંક ૧-૭-૨૦૦૨ થી પુનઃ અમલમાં મૂક્યો. તેના પ્રથમ ભાગમાં એવી જોગવાઈ હતી કે તેમાં વર્ણવ્યા

મુજબ અદાલત કોઈપણ તબક્કે સુધારો કરવાની પરવાનગી આપી શકે. પરંતુ તેમાં એક પરંતુક દ્વારા લાદવામાં આવેલ સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ પણ હતો, જેના કારણે કાર્યવાહીનો વિચારણા આરંભાઈ ગયા પછી સુધારાની કોઈ અરજી મંજૂર કરી શકાતી નહોતી, સિવાય કે અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે યોગ્ય સતર્કતા છતાં પક્ષકાર કાર્યવાહીનો વિચારણા શરૂ થવા પહેલાં તે મુદ્દો ઉઠાવી શક્યો ન હોત. વિચારણા માટે આવતો પરંતુક આ જ છે."

આ અદાલતે સેલેમ એડ્વોકેટ બાર એસ્ન્. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા ((૨૦૦૫) ૬ એસ.સી.સી. ૩૪૪) નો પણ ઉલ્લેખ કરીને આ પ્રકારે ઠરાવ્યું :

૪૧. અમે સંબંધિત પક્ષકારોની તરફથી હાજર થયેલ સંબંધિત વરિષ્ઠ વકીલોએ કરેલ રજૂઆતોનું સાવધાનીપૂર્વક વિચારણા કર્યું છે. અમે અરજીઓ અને જવાબી અરજીઓ, પરિશિષ્ટો, નીચલી અદાલતો, વડી અદાલત અને આ સર્વોચ્ચ અદાલતે પસાર કરેલ વિવિધ આદેશોનું પણ સાવધાનીપૂર્વક અવલોકન કર્યું છે. સામાવાળા ૧ દ્વારા દાખલ કરાયેલ પ્રતિ-સોગંદનામામાં, અદાલત સમક્ષ હાથ ધરવામાં આવેલ કાર્યવાહી સંદર્ભે સુનાવણીની વિવિધ તારીખોનું વિસ્તૃત રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, જે અમારી દૃષ્ટિએ દર્શાવે છે કે પ્રશ્નાધીન નિયમના પરંતુકના કારણે અપીલકર્તા પોતાની અરજીઓ અને જવાબી અરજીઓમાં સુધારો માંગીને રાહત મેળવવા માટે અવરોધિત છે.

૪૨. નોંધ લેવાની છે કે સી.પી.સી.ના ઓર્ડર ૬ નિયમ ૧૭ની જોગવાઈઓમાં સી.પી.સી. (સુધારા) અધિનિયમ, ૨૦૦૨ દ્વારા મહત્વપૂર્ણ સુધારો કરવામાં આવ્યો છે.

૪૩. ઉપબંધ હેઠળ, નીચલી અદાલતમાં કાર્યવાહીનો આરંભ થયા પછી સુધારાની કોઈ અરજી મંજૂર કરવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે યોગ્ય તત્પરતા રાખવા છતાં તે મુદ્દો કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં ઉઠાવી શકાયો ન હોત. રજૂ કરવામાં આવે છે કે, કેસની કાર્યવાહી શરૂ થયા પછી, ઉપરોક્ત આવશ્યકતા પૂર્ણ થાય નહીં ત્યાં સુધી કોઈ પણ દાવાપત્રમાં સુધારાની અરજી મંજૂર કરી શકાય નહીં. સુધારાચેલ ઓર્ડર ૬ નિયમ ૧૭ કાનૂન આયોગની ભલામણના પરિણામે લાવવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે ઓર્ડર (શુદ્ધપાઠે નિયમ) ૧૭, જે સુધારા પહેલાં અસ્તિત્વમાં હતો, તેનો સહારો કાર્યવાહી લંબાવવામાં રસ ધરાવતા પક્ષકારો લેતા હતા. વિવાદને ટૂંકો કરવા અને દાવાઓના નિકાલને ઝડપ આપવા માટે, સુધારક અધિનિયમ, ૧૯૯૯ દ્વારા સંહિતામાંથી નિયમ ૧૭ કાઢી નાખી સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. આથી સમગ્ર દેશમાં બહુ વિવાદ/હિચકિયાહટ ઊભી થઈ અને અદાલતોનો બહિષ્કાર પણ થયો અને તેથી, દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા (સુધારા) અધિનિયમ, ૨૦૦૨ દ્વારા, અદાલતને સુધારો મંજૂર કરવાની સત્તા માન્ય રાખીને જોગવાઈ પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવી, પરંતુ અમુક મર્યાદાઓ સાથે, જે નિયમમાં ઉમેરાયેલા નવા ઉપબંધમાં સમાવિષ્ટ છે. નીચે આપેલી વિગતો દર્શાવશે કે હાલની કેસના તથ્યો

પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અપીલકર્તાઓ દ્વારા સુધારાના માર્ગે ઉઠાવવા માંગવામાં આવતા મુદ્દાઓ તેમની પોતાની અદાલતી કાર્યવાહી અંગેની જાણમાં પુરેપુરી રીતે હતા, અને તે અપીલકર્તાઓ તરફથી યોગ્ય તત્પરતાના અભાવને દર્શાવે છે, જેના કારણે તેઓ રાહત મેળવવાના હકદાર રહેતા નથી."

કૈલાશ (ઉપરોક્ત) માં નિર્ધારિત સિદ્ધાંતનું પુનરોચ્ચાર કરતાં એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે મુદ્દાઓ નિશ્ચિત કરવામાં આવે અને પુરાવાની નોંધણી માટે મામલો મુકરર કરવામાં આવે ત્યારે સુનાવણીનો પ્રારંભ થયેલો માનવામાં આવે છે.

પ. સરળ સંદર્ભ માટે, સંહિતાના હુકમ ૬ નિયમ ૧૭, અનુક્રમે અસંશોધિત અથવા સંશોધિત, નીચે પુનઃપ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે:—

સુધારા પહેલાં :

૧૭. દાવાપત્રોમાં સુધારો. અદાલત કાર્યવાહી દરમિયાન કોઈપણ તબક્કે કોઈપણ પક્ષકારને તેના દાવાપત્રોમાં એવો ફેરફાર કરવા અથવા સુધારો કરવા, જે ન્યાયસંગત હોય અને એવી શરતો પર જે યોગ્ય હોય, અનુમતિ આપી શકે છે, અને પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદાસ્પદ રહેલા વાસ્તવિક પ્રશ્નના નિર્ધારણના હેતુ માટે જે જરૂરી હોય તેવા બધા સુધારા કરવામાં આવશે.

સુધારા પછી:

૧૭. દાવાપત્રોમાં સુધારો. કાર્યવાહી ના કોઈપણ તબક્કે અદાલત, યોગ્ય અને ન્યાયસંગત હોય તે રીતે તથા તેવી શરતો પર, કોઈપણ એક પક્ષને તેના દાવાપત્રોમાં ફેરફાર કરવા અથવા સુધારો કરવાની પરવાનગી આપી શકે છે, અને પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદમાં રહેલા વાસ્તવિક પ્રશ્નોનું નિર્ધારણ કરવા માટે જે જરૂરી હોય તેવા તમામ સુધારાઓ કરવામાં આવશે. પરંતુ શરતે કે, નીચલી અદાલતમાં વિચારણા શરૂ થઈ ગયા પછી સુધારા માટેની કોઈ અરજી મંજૂર કરવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચે કે યોગ્ય કાળજી રાખવા છતાં, પક્ષકાર વિચારણાની શરૂઆત પહેલાં તે મુદ્દો ઉઠાવી શક્યો ન હતો.

૬. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના તુલનાત્મક અભ્યાસથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સંહિતાના હુકમ ૬ ના નિયમ ૧૭ માં સુધારો થયા પછી, કેસની સુનાવણી શરૂ થઈ જાય ત્યારબાદ સુધારાની કોઈ અરજી મંજૂર કરવી નહીં, જો સુધી અદાલત આ નિષ્કર્ષે ન આવે કે યોગ્ય સતર્કતા રાખવા છતાં પક્ષકારો કેસની સુનાવણી શરૂ થાય તે પહેલાં આ મુદ્દો ઉઠાવી શક્યા નહોતાં. અન્ય શબ્દોમાં, હુકમ ૬ નિયમના પરંતુક સંહિતાની કલમ ૧૭ અદાલત દ્વારા અધિકારક્ષેત્રના પ્રયોગ પર પ્રતિબંધ મૂકે છે, જો સુધી પરંતુકમાં અભિપ્રેત અધિકારક્ષેત્ર-સંબંધી તથ્ય અસ્તિત્વમાં હોવાનું મળતું ન હોય.

૭. મેં ફરીયાદીઓ તરફથી વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી એસ.એન. સોપરકર, જે વિદ્વાન વકીલ શ્રીમતી આર્યના આચાર્યા માટે હાજર હતા, તથા સામાવાળા—

સામાવાળા પક્ષકાર તરફથી વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાલિન મહેતા, જે વિદ્વાન વકીલ શ્રી તુષાર ચૌધરી માટે હાજર હતા, તેમની દલીલો વિગતે સાંભળી છે, અરજપત્રો, દાવાની સુનાવણીના સંબંધિત તબક્કાઓ તથા અદાલત સમક્ષ ઉદ્દેખિત નિણાયપ્રસંગોમાં સ્થિર કરાયેલા સિદ્ધાંતો તેમજ પડકાર હેઠળનો વિવાદિત હુકમ પણ પરખ્યો છે।

૮. સૌપ્રથમ આ નિશ્ચિત કરવા માટે કે અદાલત તેમના સુધારા માટેના અરજપત્રનું પરીક્ષણ કરી શકે તે હેતુસર વાદીઓએ યોગ્ય તત્પરતા દાખવી હતી કે નહીં, તે નોંધવું આવશ્યક છે કે દુર્ભાગ્યવશ, સુધારા માટેની અરજી આ મુદ્દે સંપૂર્ણપણે ભોળ છે. આપવામાં આવેલ કારણ એવું છે કે જો પ્રસ્તાવિત સુધારો મંજૂર કરવામાં આવે, તો તે દાવાની રચનામાં કોઈ ફેરફાર લાવશે નહીં, તેમજ વધુ પુરાવો રજૂ કરવાની જરૂર પડશે નહીં અને હાલની દલીલોમાં કોઈ ફેરફાર કર્યા વિના, ખાસ કરીને દાવાપત્રના મુખ્ય ભાગમાં કોઈ ફેરફાર કર્યા વિના, વાદીઓએ પરા ૧૮(૧)(એ) મુજબ વૈકલ્પિક અરજ સ્વરૂપે પ્રસ્તાવિત રાહત ઉમેરવા માટે અરજ કરી છે. આ સ્વીકાર્ય હકીકત છે કે વાદ દાખલ કરતાં પહેલાં અને વાદ બાકી હોય તે દરમિયાન પણ, વાદીઓ સામાવાળાના સતત એવા વલણથી સારી રીતે વાકેફ હતા કે સામાવાળાએ તા. ૦૯.૦૪.૨૦૦૭ના વેચાણ કરાર મુજબ રૂ. ૩૬ પ્રતિ ચો.ફુટના દરે વિવાદિત જમીન વેચવા સંમતિ આપી હતી, તેથી માંગવામાં આવેલ સ્વરૂપનો સુધારો માત્ર કોઈ પક્ષના કહેવા પર અને નિયમિત રીતે મંજૂર કરવામાં આવવો યોગ્ય નથી. વિધાનમંડળે પોતાની પ્રજ્ઞાથી અને

વિવાદપ્રક્રિયા લાંબી ચાલવાની બુરાઈને રોકવાના હેતુથી, તેને નિવારવા જરૂરીયાત અનુભવી. અને આ હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે, દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા (સુધારા) અધિનિયમ, ૨૦૦૨ દ્વારા સંહિતાના હુકમ ૬ નિયમ ૧૭માં પરંતુક ઉમેરીને સુધારિત કરવામાં આવી.

૯. આ પરંતુકનું સહજ અવલોકન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે સામાન્ય રીતે કાર્યવાહીપત્રોમાં સુધારો નીચલી અદાલતમાં વિચારણાની શરૂઆત થયા પછી મંજૂર કરવો નહીં, જો સુધી, નિશ્ચિતપણે, અદાલતને એવો સંતોષ ન થાય કે સંબંધિત પક્ષ યોગ્ય કાળજીનો ઉપયોગ કર્યા પછી પણ વિચારણાની શરૂઆત પહેલાં આવા સુધારા માટે અરજી કરી શક્યો ન હતો. સ્વીકાર્ય રીતે, હાલના કેસમાં, જ્યારે સુધારાની અરજી આંક ૧૦૬ દાખલ કરવામાં આવી ત્યારે વિચારણાની શરૂઆત થઈ ગઈ હતી અને મામલો સામાવાળાના વધારાના પુરાવા નોંધવાના તબક્કે પહોંચ્યો હતો. વધુમાં, તે સામાવાળાના પુરાવાના તબક્કે દાખલ કરવામાં આવી હતી. આ પરિસ્થિતિઓમાં, ફરીથી, જ્યારે એ બાબતનો સંદર્ભ લેવાય છે કે સુધારો માંગતી અરજીમાં શું દર્શાવવામાં આવ્યું છે, ત્યારે મહત્વપૂર્ણ અરજીઓ ઉપરોક્ત રીતે ઉદ્ભૂત કરવામાં આવી છે. તે સ્પષ્ટ થાય છે કે “યોગ્ય કાળજીનો ઉપયોગ કર્યા પછી” એવા શબ્દોનો ન તો કોઈ ઉલ્લેખ છે અને ન તો તેમનો ઔપચારિક ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. તેથી, અરજીમાં આવા શબ્દોનો ઉપયોગ માત્ર એટલા માટે પૂરતો નથી કે અદાલત સુધારેલ જોગવાઈઓના પ્રકાશમાં અરજીનો વિચાર કરી શકે. પરંતુ અહીં એવી પરિસ્થિતિ

છે કે આ શબ્દોનો ઉપયોગ પણ એવો કરવામાં આવ્યો નથી કે જેથી એવો કેસ ઉભો થાય કે અરજી સંહિતાના હુકમ ૬ નિયમ ૧૭ના પરંતુક હેઠળ આવરી લેવામાં આવે છે.

૧૦. હાલની પ્રકરણમાં, સંહિતાના હુકમ ૬ નિયમ ૧૭ હેઠળ સુધારાની અરજી ૦૨.૦૮.૨૦૧૧ના રોજ દાખલ કરવામાં આવી હતી, અર્થાત વેચાણ કરારના વિશિષ્ટ પાલન માટે અરજદારોએ દાવો દાખલ કર્યો ત્યારથી સાડા ત્રણ વર્ષ પછી. સ્પેસિફિક રિલીફ અધિનિયમની કલમ ૧૬(સી) મુજબ, દાવાપત્રમાં વિશિષ્ટ આવરણો કરવાના રહે છે કે અરજદારોએ તેમના દ્વારા પાલન કરવાના અધિનિયમના આવશ્યક શરતોનું પાલન કર્યું છે અને હંમેશા પાલન કરવા ઈચ્છુક રહ્યા છે. આ કલમ ૧૬(સી)નો આવશ્યક ઘટક છે અને ફોર્મ ૪૭, પરિશિષ્ટ 'એ' યથાવિધિ પાલન માટે નિર્દેશ કરે છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, આવું આવરણ ન હોય કે અરજદારો તેમના કરારના ભાગનું પાલન કરવા હંમેશા તૈયાર અને ઈચ્છુક છે, તો વિશિષ્ટ પાલન માટેની હુકમનામું અદાલત દ્વારા આપી શકાય નહીં. હુકમ ૬ના નિયમ ૧૭ના પરંતુકની યોગ્ય વ્યાખ્યા મુજબ, પક્ષકારને અદાલતને સંતોષ આપવો પડે છે કે યોગ્ય કાળજી રાખવા છતાં સુધારામાં જે આધાર રજૂ કરવામાં આવ્યો છે તે તે શોધી શક્યો ન હોત. નિશ્ચિતપણે, નિયમ ૧૭ અદાલતને કાર્યવાહી ના કોઈપણ તબક્કે સુધારો કરવાની અનુમતિ આપવાની સત્તા આપે છે. પરંતુ, વિચારણા શરૂ થઈ ગયા પછી પરંતુક તે સત્તા પર મર્યાદા મૂકે છે.

૧૧. પક્ષકારોના દલીલપત્રોમાં સુધારો કરવાની પરવાનગી આપવાનો અદાલતનો વિવેકાધિકાર બે શરતો પર આધારિત છે; અન્ય પક્ષને કોઈ અન્યાય થવો ન જોઈએ અને પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદમાં રહેલા વાસ્તવિક પ્રશ્નના નિર્ધારણના હેતુસર એવો સુધારો આવશ્યક હોવો જોઈએ. તેમ છતાં, ન્યાય કરવાનો પ્રયત્ન કરતાં પક્ષકારોના હિતોમાં સંતુલન જળવાઈ રહે તે માટે એક ઉપબંધ ઉમેરવામાં આવ્યો છે, જેમાં સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે, સુનાવણીનો પ્રારંભ થયા પછી કોઈ સુધારો મંજૂર કરવામાં આવશે નહીં, જો સુધી અદાલત આ નિષ્કર્ષે ન પહોંચે કે યોગ્ય સતર્કતા રાખવા છતાં પક્ષકાર સુનાવણી શરૂ થાય તે પહેલાં અદાલત સમક્ષ અરજી રજૂ કરી શક્યો નહોતો.

૧૨. ‘ડ્યૂ ડિલિજન્સ’ શબ્દનો અર્થ એવો છે કે નિશ્ચિત પ્રકારની રાહતો માગવામાં આવે તે પહેલાં ચુકિતસંગત તપાસ જરૂરી હોય છે. ‘ડ્યૂ ડિલિજન્સ’ શબ્દપ્રયોગનો વિશેષરૂપે ઉપયોગ પ્રાવધાનમાં, નીચલી અદાલતમાં વિચારણાની શરૂઆત થયા પછી માંગવામાં આવેલ સુધારાના સંજોગોમાં વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ કરવો કે નહીં તે નક્કી કરવા માટેની કસોટી પ્રદાન કરવા માટે કરવામાં આવ્યો છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ઉક્ત શબ્દપ્રયોગ પક્ષકારના રચિત જ્ઞાન અને દાવાની વ્યાપ્તિ નક્કી કરે છે અને દાવાના પરિણામ માટે અત્યંત નિર્ણાયક છે. તેથી, રાહત માગનાર પક્ષકારે ડ્યૂ ડિલિજન્સનો ઉપયોગ કરેલો હોવો આવશ્યક છે અને આ એવી આવશ્યકતા છે જેને ક્યારેય અવગણી શકાય નહીં.

૧૩. અદાલત ફરીયાદીઓના હિતમાં ઉદાર દષ્ટિકોણ અપનાવવાનું વિચારે તો પણ, ફરીયાદીઓએ અદાલતને સંતોષકારક રીતે દર્શાવવું આવશ્યક છે કે યોગ્ય પરિશ્રમ છતાં તેઓ નીચલી અદાલતમાં મુદ્દાની સુનાવણીના પ્રારંભ પહેલાં આ મુદ્દો ઉઠાવી શક્યા નહોતાં, અને જો અદાલત તેમની સમજૂતીથી સંતુષ્ટ થાય, તો મુદ્દાની સુનાવણી શરૂ થયા પછી પણ સુધારો મંજૂર કરી શકાય. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી.સોપારકર આ બાબતે કોઈ સમજૂતી રજૂ કરી શક્યા નહોતાં કે સામાવાળા દ્વારા રજૂ કરાયા મુજબ વાદગ્રસ્ત જમીનની દર ચોરસ ફૂટ દીઠ રૂપિયા ૩૬/- નો દર કેમ અવગણવામાં આવ્યો, જ્યારે સામાવાળાએ દાવો દાખલ કરતાં પહેલાં તથા દાવાની લંબિત અવધિ દરમિયાન વિવિધ તબક્કાઓએ, જેમાં ફરીયાદીઓની મૌખિક સાક્ષી પણ સમાવેશ પામે છે, તે હકીકત જાહેર કરી હતી.

૧૪. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, જો વાદીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી આંક ૧૦૬ અને વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ દ્વારા કરવામાં આવેલ હુકમનો વિચાર કરવામાં આવે, તો સામાવાળાએ સતત અને અવિરતપણે પોતાનો એવો મુદ્દો રજૂ કર્યો છે કે દાવાની જમીન ચોરસ ફૂટ દીઠ રૂ. ૩૬/- ના દરે વેચવા માટે સંમત કરવામાં આવી હતી. પરંતુ, યોગ્ય સતર્કતા દાખવ્યા છતાં આ મુદ્દો વાદીઓ દ્વારા ઉઠાવી શકાયો નહોતો એવી દલીલ કરવા માટે સુધારા અરજીમાં કોઈ હકીકતો રજૂ કરવામાં આવી નથી અને કોઈ આધાર પણ ઉઠાવવામાં આવ્યો નથી અને, તેથી, અદાલતના વિચારપૂર્વકના અભિપ્રાય મુજબ, સંહિતાના હુકમ ૬ નિયમ ૧૭ ની આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ થતી નથી અને,

તેથી, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે દાવાપત્રમાં પ્રસ્તાવિત સુધારાના માર્ગે માગવામાં આવેલી રાહત યોગ્ય રીતે નામંજૂર કરી છે. હાલની મામલામાં, જો માગવામાં આવેલ સુધારો મંજૂર કરવામાં આવે, તો સામાવાળાને એવી જ સ્થિતિમાં રાખી શકાય તેમ નથી જાણે દાવાપત્ર મૂળથી જ યોગ્ય હતું, કારણ કે એવો સુધારો સામાવાળાને ગંભીર નુકસાન પહોંચાડશે, જેનો ખર્ચથી પરિહાર થઈ શકે તેમ નથી. જો આવા સ્વરૂપનો સુધારો મંજૂર કરવામાં આવે, તો તે દાવાની મૂળ રચનામાં ફેરફાર લાવશે, કારણ કે દાવાની જમીનનો દર કરારનો આવશ્યક ભાગ છે અને, તેથી, એવો સુધારો ક્યારેય ઔપચારિક સુધારો કહી શકાય નહીં, જેમ વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી સોપરકર દ્વારા તેને દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, કારણ કે તેનો અનુસંગી પ્રભાવ એવો છે કે તે પુરાવાને નષ્ટ કરી નાખશે અને વધુમાં, વાદીઓ દાવાપત્રમાં કરેલા પોતાના સ્વીકારને સફળતાપૂર્વક પાછો ખેંચી લેશે, જેને સુધારાના બહાને પાછું ખેંચવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં.

૧૫. અદાલતમાં વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાલિન મહેતાએ ઉદ્ઘૃત કરેલ નિર્ણયો ના આધારે, દીવાની કાર્યરીતિ સંહિતા (સુધારા), ૨૦૦૨ દ્વારા ઉમેરવામાં આવેલ સંહિતાના હુકમ ૬ નિયમ ૧૭ ના પરંતુકનું અર્થઘટન કરવામાં કોઈ મુશ્કેલી નથી, ખાસ કરીને, જે પૃષ્ઠભૂમિમાં તે ઉમેરવામાં આવ્યો હતો તેને ધ્યાનમાં રાખતા. હુકમ ૬ ના નિયમ ૧૭ માં પરંતુક ઉમેરવાનો સ્પષ્ટ હેતુ વિલંબને રોકવાનો અને કેસની સુનાવણીને વેગવાન બનાવવાનો છે. જો

સંહિતાના હુકમ ૬ નિયમ ૧૭ ના પરંતુકને અવગણીને વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી સોપારકરની રજૂઆત સ્વીકારવામાં આવે, તો પ્રથમ તો પરંતુક નિરર્થક બની જશે અને બીજું, યોગ્ય સતર્કતા દર્શાવવામાં આવી ન હોય છતાં, ખાસ કરીને, નીચલી અદાલતમાં વિચારણાની કાર્યવાહી શરૂ થયા પછી પણ, હાલના કેસમાં જેમ અદાલત સુધારો મંજૂર કરે, તો તે પરંતુક ઉમેરવાનો મૂળ હેતુ જ નિષ્ફળ થઈ જશે.

૧૬. કાયદો જેમ અસ્તિત્વમાં છે તેમ તેની ભાવનાને અનુરૂપ શબ્દશઃ પાલન અદાલતે કરવાનું રહે છે, આ વાતનું પુનરોચ્ચારણ કરવું બહુ જરૂરી નથી. સંહિતાના હુકમ ૬ ના નિયમ ૧૭ માં પ્રાવધાન ઉમેરવામાં આવતા, વિધાનમંડળ તેના પરિણામોથી સુપરિચિત હતું એવું નિશ્ચિતપણે કહી શકાય. તેમ છતાં તેણે તે ઉમેરવાનું પસંદ કર્યું. તે દર્શાવે છે કે જે હેતુ હાંસલ કરવાનો હતો તે, નીચલી કાર્યવાહી શરૂ થયા પછી થતા વિલંબને મર્યાદિત કરવાનો હતો. તેનો એકમાત્ર અપવાદ એટલો જ હતો કે જો એવું દર્શાવવામાં આવે કે યોગ્ય સતર્કતા રાખ્યા છતાં, નીચલી કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં તે લાગુ કરી શકાયું નહોતું; જે હાલના કેસમાં પરિસ્થિતિ નથી. પુનરાવર્તનરૂપે કહેવા જેવું છે કે, સામાવાળાનો એવો કેસ છે કે દર પ્રતિ ચોરસ ફૂટ રૂ. ૩૬/- નક્કી થયો હતો અને પ્રતિ ચોરસ ફૂટ રૂ. ૧૬/- નહીં, તે બાબતે ફરીયાદીઓ સંપૂર્ણપણે માહિતગાર છે. સામાવાળાના તા. ૨૪.૦૩.૨૦૦૮ ના જવાબ દ્વારા, સામાવાળાએ પ્રતિ ચોરસ ફૂટ રૂ. ૩૬/- ના દરે વેચાણખત અમલમાં મૂકવા માટે પોતાની તૈયારી અને

ઈચ્છા દર્શાવી હતી. તેમ છતાં, ફરીયાદીઓ પ્રતિ ચોરસ ફૂટ રૂ. ૩૬/- ના દરે વેચાણનો કરાર કરવા માટે આગળ આવ્યા નહોતા, પરંતુ પ્રતિ ચોરસ ફૂટ રૂ. ૧૬/- ના દરે વેચાણના કરારના નિશ્ચિત અમલ માટે તેમણે તા. ૦૭.૦૮.૨૦૧૧ ના રોજ દાવો દાખલ કર્યો હતો. હવે, જો આવી સુધારણા એ તબક્કે મંજૂર કરવામાં આવે જ્યારે સામાવાળાનો પુરાવો ચાલી રહ્યો છે, તો તે મૂળ ફરીયાદપત્રના સ્થાને બીજું ફરીયાદપત્ર મૂકી દેવાથી સરખું થશે અને એક તરફ ફરીયાદીઓને નવું દાવાનું કારણ/નવો કેસ રજૂ કરવાની મંજૂરી આપશે અને બીજી તરફ, તે સામાવાળાના કેસને નષ્ટ કરી દેશે.

૧૭. પરિસ્થિતિઓ હેઠળ એવું કહી શકાય નહીં કે વાદીઓ એવી રીતે સુધારો માગી રહ્યા છે કે જેથી અદાલત તેના ઉપર વધુ સંતોષકારક રીતે નિર્ણય આપી શકે; પરંતુ તેઓ નવું કારણ-એ-દાવો/નવો મામલો લઈને આગળ આવી રહ્યા છે અને તેથી એવો અરજભાગ, ભલે વૈકલ્પિક રાહત રૂપે કરવામાં આવ્યો હોય, સંહિતાના હુકમ ૬ નિયમ ૧૭ની પરંતુક જોગવાઈને ધ્યાનમાં લેતા મંજૂર કરી શકાય નહીં. આ સંદર્ભે, મેં બારમાં ઉદ્દેખિત દરેક ન્યાયનિર્ણયનું સૂક્ષ્મપણે પરીક્ષણ કર્યું છે અને તેથી અદાલત હાલની અરજિને ન તો મર્યાદાના આધાર પર, ન તો તેના ગુણદોષના આધારે, કે ન તો એ કારણે કે સુધારાની અરજી મોડા તબક્કે કરવામાં આવી છે, નકારી રહી નથી; પરંતુ સંહિતાના હુકમ ૬ નિયમ ૧૭ની પરંતુક જોગવાઈના પ્રકાશમાં આ અરજીને નકારી કાઢે છે, કારણ કે વાદીઓ એ દર્શાવવામાં નિષ્ફળ ગયા છે કે યોગ્ય પરિશ્રમ છતાં તેઓ નીચલી

અદાલતમાં કાર્યવાહી શરૂ થાય તે પહેલાં આવો વાંધો ઉઠાવી શક્યા નહોતાં. આ કહેવાની જરૂર નથી કે વાદીઓને સામાવાળાની તે બાબતની સંપૂર્ણ જાણ હતી કે તેણીએ દાવાગ્રસ્ત જમીન ચો. ફુટ દીઠ રૂ.૩૬ /-ના દરે વેચવા સંમતિ આપી હતી અને વાદપત્રમાં દર્શાવ્યા મુજબ ચો. ફુટ દીઠ રૂ.૧૬ /-ના દરે નહીં.

૧૮. પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને, સ્પેસિફિક રિલીફ એક્ટની જોગવાઈઓ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલ દાવાની પ્રકૃતિ તથા આંક ૧૦૬ દ્વારા અરજીરૂપે માંગવામાં આવેલ સુધારાની પ્રકૃતિનો વિચાર કરતાં, તેમજ સંહિતાના ઓર્ડર ૬ નિયમ ૧૭ના પરંતુકનો અને માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે આપેલા કારણોનો પણ વિચાર કરતાં, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૭ હેઠળ અદાલતની દેખરેખાત્મક સત્તાઓનો ઉપયોગ થાય તેવો કોઈ અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત ભૂલ માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે કરી નથી. તેથી, અદાલત સમક્ષ હાલની અરજિને નામંજૂર કરવા સિવાય અન્ય કોઈ વિકલ્પ રહેલો નથી. અનુરૂપ રીતે, અરજી નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

(એસ.એચ. વોરા, ન્યાયમૂર્તિ)

*The translation of this judgment has been provided by M/s  
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

**અસ્વીકરણ:** સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

**DISCLAIMER:** The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.